

Política, mitjans de comunicació i opinió

De dalt cap avall o de baix cap amunt, el debat sobre l'opinió pública en la democràcia ha d'investigar la relació entre els mitjans de comunicació, el món polític i la projecció social (l'opinió) que generen, que ha de ser interactiva.

Les societats democràtiques occidentals experimenten de manera continuada transformacions que les fan més i més complexes. Això no obstant, mantenen vigent una antiga premissa que sembla irrenunciable: la idea que qualsevol règim democràtic ha de sustentar-se necessàriament en el consens de l'opinió pública. Què significa exactament això? Ras i curt, que la legitimació de les institucions de l'estat de dret i, per tant, de les seves accions, es basen en els acords lliurement assolits pels ciutadans. Avui, tanmateix, sols alguns intel·lectuals i científics sostenen encara que la democràcia és efectiva si, i només si, es fonamenta en la presència d'una opinió pública formada realment a través de processos de discussió racional. Contra aquesta exigència s'ha estès la concepció dominant que identifica l'opinió pública amb els resultats que ens proporcionen els sondeigs i les enquestes d'opinió. Ara bé, hem d'adonar-nos que els sondeigs i les enquestes són simplement instruments que utilitzen les institucions per planificar llurs estratègies. Allò que no ens indiquen és si l'opinió pública que mostren constitueix el resultat, o no, d'un diàleg racional, transparent i obert a la participació de tothom sobre els problemes de la societat.

La paradoxa és interessant. Cap democràcia no pot governar al marge d'una opinió pública sobirana, que n'obté directament la legitimitat. Així, l'opinió pública és aparentment la destinatària principal dels discursos dels partits polítics i dels seus líders, car les seves accions i decisions únicament poden ser legitimades per una opinió pública convençuda sense coaccions i que s'expressa democràticament en les eleccions. A més, si repassem els textos constitucionals, veurem clarament que hi són garantits aquells drets fonamentals que asseguren l'existència d'aquesta opinió pública independent. Finalment, els mitjans de comunicació ens recorden sempre la seva condició de canals d'in-

Lluís Badia, nascut a Barcelona al 1963, és doctor en Ciències de la Informació per la Universitat Autònoma de Barcelona i professor de Teories de la Comunicació d'aquesta mateixa universitat.

Ha intervingut en activitats de recerca comunicativa des de l'any 1989, i s'ha especialitzat en l'àmbit de l'opinió pública i de la comunicació política.

És autor del llibre *De la persuasió a la tematització. Introducció a la comunicació política moderna* (Barcelona, 1992).

formació indispensables perquè l'opinió pública exerceixi amb responsabilitat les seves funcions de control i de crítica del poder polític.

Ningú no s'atreveria a dubtar, doncs, del fet que l'opinió pública governa lliurement. Altrament, no podríem parlar de democràcia. Però, si acceptem que la democràcia depèn del consens dels ciutadans, que es posen d'acord entre ells fent ús de la raó i de la llibertat, podem arribar a la conclusió que vivim en una societat democràtica? Formulada la qüestió en uns altres termes: el sistema polític i els mitjans de comunicació contribueixen a la possibilitat d'una opinió pública informada i políticament activa, és a dir, capaç de dur a terme una comunicació social sense distorsions? I, sobretot, si deixem de banda les estadístiques dels sondeigs i prescindim de les apel·lacions permanents de polítics i periodistes al protagonisme de l'opinió pública, què és exactament i com es forma de fet aquesta opinió pública en l'actualitat?

Cal ser molt prudents a l'hora d'intentar esbossar una resposta a aquestes preguntes. Amb tot, ha de restar clar, d'entrada, que comprendre les propietats i el funcionament de l'opinió pública no és sinó el repte dels científics que se n'ocupen. Aquí, el paper que hi juguen els polítics i els periodistes té poca importància: tots dos proclamen la seva voluntat de servei a l'opinió pública i en remarquen la sobirania, únicament amb la finalitat de refermar les seves respectives parcel·les de poder. Sostenir, com fan ells, que l'opinió pública intervé activament en els processos de comunicació política no és sinó una pressuposició que ha de contrastar-se amb la realitat. Una contrastació que certament no ha de confiar-se ni als polítics ni als periodistes, perquè precisament en una democràcia les seves activitats només poden ser sancionades per l'opinió pública. És a dir, si es demostrés que els partits polítics no apliquen procediments satisfactoris d'integració i de resolució de les deman-

des de la societat que representen, ans sostreuen al coneixement dels ciutadans la naturalesa profunda dels processos polítics, i que els mitjans de comunicació responen a uns interessos diferents dels d'informar el públic amb rigor i d'exhaustivitat, ambdues institucions perdrien la legitimitat. Per consegüent només els científics poden encarar el problema sense condicionaments previs.

En aquest sentit, la primera cosa que crida l'atenció són els obstacles amb què topen els investigadors. Quan es tracta de caracteritzar com s'articula la voluntat política en les societats actuals, els científics han expressat obertament la seva impotència. Més, ningú no gosa definir què és l'opinió pública. El sociòleg Pierre Bourdieu ha cancel·lat la discussió afirmant senzillament que "l'opinió pública no existeix". Un altre estudiós del tema, J. Padioleau, ha arribat a la conclusió que "a l'opinió pública, li succeeix el que passa amb el diable, que ha d'existir, atès que pronunciem el seu nom". Key ha preferit de recórrer a la imatge del Bé per afirmar això mateix: "Parlar amb precisió de l'opinió pública és una empresa no gaire diferent d'haver-se-les amb l'Esperit Sant". No ha de sorprendre que, en aquestes circumstàncies, s'hagi imposat l'actitud menys conflictiva de restringir l'opinió pública a la mediació, estadísticament impecable, dels sondeigs i de les enquestes d'opinió.

En tot cas, aquesta prudència dels científics no desmenteix la vinculació essencial que hi ha d'haver entre la democràcia i l'opinió pública. Tal cosa ens condueix a una altra pregunta: el sistema polític i els mitjans de comunicació asseguren en realitat aquesta vinculació? Quant al sistema, fixem-nos solament en un exemple. Resulta evident que només un Parlament amb plenes competències pot garantir la connexió entre el debat del públic i el debat polític, per tal com és la institució que representa els interessos de la societat. Llavors, com s'ha d'interpretar el fet, també força evident, que no és el Parlament, sinó l'administració, qui ha assumit avui les funcions centrals en la planificació i la realització de les estratègies polítiques? La presa de decisions correspon ara als experts, i al Parlament, simplement de ratificar-les. Aquest protagonisme dels experts respon a la complexitat que presenten els aspectes tècnics de les qüestions polítiques. Però tal cosa implica necessàriament la incapacitat del públic de discutir, amb criteris fonamentats, de les qüestions polítiques mateixes? Únicament aquells qui volen desproveir de contingut la democràcia poden defensar la incompatibilitat entre la dimensió tècnica dels temes polítics i el principi d'una opinió pública en capaç d'establir acords políticament vinculants.

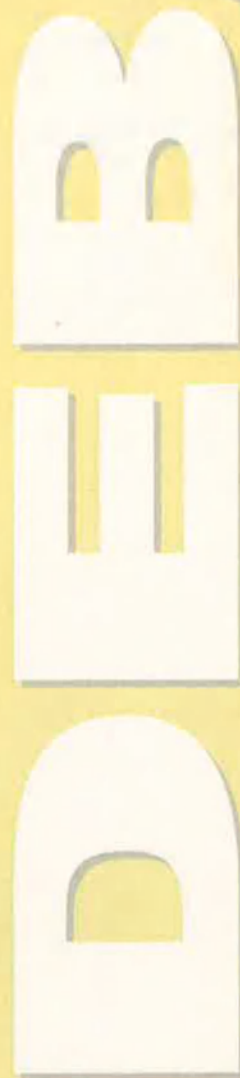
Pel que fa als mitjans de comunicació, aquests constitueixen la font principal d'informació i de coneixements per als individus. Les nostres són societats altament complexes, de manera que

necessiten institucions amb la funció específica de seleccionar i desenvolupar informativament els assumptes que són rellevants per a la vida política i social. Segons aquest punt de vista, convé d'esbrinar quin tipus de públic formen els mitjans de comunicació i com incideixen en els processos de l'opinió pública. Així, per esmentar alguns fenòmens d'actualitat, podem considerar les tertúlies radiofòniques com un àmbit que contribueix a orientar reflexivament l'opinió pública, o simplement com una tribuna des de la qual es practica la demagògia pseudo-política? La crítica sistemàtica que duen a terme alguns diaris al Govern espanyol i als partits que li donen suport, encara una situació objectiva de crisi i pretén, sota fonaments sòlids, de fornir elements de discussió a una opinió pública que reclama conscientment aquesta crítica, o satisfà interessos particulars no explicitats? Per últim, quin és l'objectiu dels debats televisius polítics/periodistes: l'espectacle i l'autolegitimació o la clarificació pública dels problemes polítics?

En suma, aquests interrogants suggereixen que ni en el camp de la política ni en el camp dels mitjans de comunicació la societat no pot permetre's el luxe de tenir ciutadans crèduls. Cal identificar clarament en quines condicions comunicatives obtenen les democràcies el consens d'opinió pública. És del tot insuficient la garantia de procediments que mesuren periòdicament els estats d'opinió pública, perquè determinar amb exactitud què en pensa o opina la gent, d'aquests temes o aquells, solament té una utilitat instrumental per al sistema polític. En canvi, l'objecte d'una reflexió crítica hauria de ser de comprovar si la pretensió d'una comuni-

J. GRANTVILLE

cació política, entesa com a espai *horitzontal* d'intercanvi de discursos i perspectives contradictòries entre el sistema polític, els mitjans de comunicació de masses i l'opinió pública, es realitza a la pràctica. En unes altres paraules, allò que ens ha de preocupar és si hi ha, en les societats democràtiques, una instància crítica en què els ciutadans conflueixen com a tals, és a dir, com a membres de la societat, per tal de ventilar els assumptes d'interès general per la via d'una discussió lliure i racional. O contràriament, si aquestes democràcies generen una opinió pública mancada d'aquesta racionalitat crítica.

Qualsevol projecte democràtic de societat exi-

geix *necessàriament* la presència d'una opinió pública formada per subjectes capaços de raonar i de portar a terme una comunicació franca. És habitual de qualificar d'utòpiques aquestes aspiracions i d'oblidar que ens trobem davant un principi elemental al qual no es pot renunciar. El fet és que la possibilitat de la democràcia no depèn del sistema polític ni dels mitjans de comunicació, sinó de la possibilitat mateixa d'una opinió pública que encari decididament la tasca de legitimar les normes d'acció de les institucions polítiques i d'obligar els mitjans de comunicació a actuar com a mers instruments al servei d'aquest propòsit emancipador. **Lluís Badia**

El lector opina: la utopia

El debat sobre la utopia continua. De la seva necessitat i l'adaptació actual, en parlen els nostres lectors.

Ecotopia necessària

És constatable que hi ha moltes maneres de concebre el terme utopia. Algunes persones l'entenen com a fantasia, com a somni irrealitzable. D'altres la pensen com a projecte de perfecció (que de vegades ha significat projecte totalitari). Però la més interessant seria la utopia-oberta, la utopia-Horitzó, en paraules de José Luis Aranguren, que funciona de "motor", de "tensió" per a la transformació social. És el "no lloc" desitjable al qual no s'hi arriba mai i al qual s'hi pot accedir i avançar per camins diversos. Eduardo Galeano en el relat "Finestra sobre la utopia", la defineix d'aquesta manera: "Ella es troba a l'horitzó. M'hi apropo dues passes, ella s'allunya dues passes. Camino deu passes i l'horitzó es desplaça deu passes més enllà. Per molt que jo camini mai l'atraparé. Per a què serveix l'utopia? Per això serveix: per caminar". Però quan es camina cal saber per "on" es va i "perquè" es fa. La utopia emancipadora ha de ser necessàriament radical i transformadora. Radical perquè ha de partir del coneixement i del contacte amb la realitat per a superar-la. Transformadora perquè de res serviria una utopia que nega la realitat si no porta a la lluita constant per a canviar-la. Però encara li cal un altre requisit a la utopia per ser horitzó: els valors. I és aquí on per mi el "topos" és Gaia, la meua eutopia són els valors que emancipen a tota la humanitat, i això vol dir també tota la naturalesa.

L'ecotopia que planteja José María Valverde és per això difícil, desitjable i irrenunciable: esfondrar el "nou ordre" i estructurar una societat sota un model de desenvolupament sostenible

per a la "casa comuna", la Terra, és una eutopia necessària per la qual val la pena treballar.

Joan Manuel Martí i Llufríu
Ciutadella (Menorca)

Entre la nostàlgia i el futur

El sol fet de posar la qüestió sobre la suposada "absència" actual d'utopia denota, al meu entendre, una actitud nostàlgica formulada per unes persones que es van formar dins la cultura de la modernitat. Possiblement aquesta qüestió no s'hauria de fer en aquests termes, sobretot quan es formula a una generació, com l'actual, que no s'ha nodrit de models conceptuals sorgits d'una ideologia marcada per la utopia.

Insisteixo, formular aquesta pregunta en els termes que ho ha fet Anna Papiol, tot i reconeixent la serietat del planteig, suposa un falsejament de la qüestió en la mesura que recupera uns models que si eren molt vàlids en una època no gaire llunyana, és presenten redissenyats i remodelats per tal de reincorporar-los al discurs actual.

La utopia, entesa com un esforç, la rendibilitat del qual se situa en un futur hipotètic, no sembla ser la força motriu de la joventut actual. Tot i així, hi ha uns elements que la mobilitzen, i, si bé no està disposada a sacrificar el present en nom d'un futur, tampoc té necessitat de fer callar la seva consciència present amb una gratificant coartada de futur, sinó que el que vol i fa és comprometre's solidàriament amb una lluita concreta (0,7%, per exemple) per resoldre uns problemes concrets.

Jordi Pericot
(Catedràtic de Teoria de la Comunicació UPF)